

## PRISPEVEK K SREDNJEVEŠKI DEMOGRAFIJI

B. SKERLJ

Pri pripravljanju materiala za študijo o orientaciji grobov v raznih nekropolah v Sloveniji se je pokazalo, da bi se iz tega materiala dalo dobiti tudi nekaj zanimivih osnov za demografska vprašanja srednjeveškega prebivalstva. S tem ne bi načeli kakega načelno novega problema (2), toda vsekakor bi za naše kraje dobili nekaj novih konkretnih podatkov, ki bi verjetno lahko bili osnova nadaljnjega študija zlasti zgodovinarjem medicine, epidemiologom, kulturnim historikom in — seveda — demografom.

Za Bled in Ptuj se da dobiti osnova za cenitev števila prebivalstva, če upoštevamo število grobov v zvezi z dobo, v kateri so ta grobišča uporabljali, ter v primerjavi z današnjo umrljivostjo v teh dveh krajih. Če upoštevamo na Bledu dve grobišči, od katerih obsega starejše, odkopano leta 1949, 96 grobov, mlajše, odkopano leta 1948, pa 203 (189), ter da je bilo vsako uporabljeno nekako sto let, potem vidimo, da je v prvem bil pokopan približno en človek letno, v drugem pa dva povprečno. Današnja umrljivost za KLO Bled<sup>1</sup> je za populacijo približno 3400 v povprečju za leta 1948—50 38 ljudi (torej ca. 11,1 ‰). Če predpostavljamo enako umrljivost za prebivalstvo, ki je pokopavalo svoje mrtvece v nekropoli »1949« (VII. stoletje), potem je mogla naselbina imeti približno 90 prebivalcev. Morala bi biti torej majhna vas, ki je imela morda kakih 15—20 družin s povprečno le dvema otrokoma. Če pa privzamemo, kar je upravičeno, večjo umrljivost (še zlasti otrok), potem je ta zaselek obsegal morda celo le polovico omenjenega števila družin z več otroki.

<sup>1</sup> Podatki od Zavoda za statistiko in evidenco (Ljubljana).

Staroslovanska naselbina, ki je pokopavala v nekropoli »Bled 1948« in je to nekropolo uporabljala tudi kakih sto let (v X.—XI. stoletju), je mogla obseči največ kakih 180 prebivalcev; če pa sega to grobišče nad 150 let, jih je bilo največ 134. Obe številki sta cenjeni na podlagi današnje umrljivosti. Več kot verjetno pa je, da je bila umrljivost tedaj precej večja, zlasti še otroška umrljivost, kakor dokazuje prav ta nekropola.

Za staroslovansko nekropolo Ptuj imamo po Ivaničkovem (2) antropološkem poročilu 299 grobov, po J. Koršču (3) pa je treba računati z do 500 grobovi in s trajanjem kakih sto let. Današnja umrljivost za mesto Ptuj povprečno za leta 1948—50 je za približno 7800 prebivalcev 104 letno (torej ca. 19,8 %!). Po teh osnovah je moglo prebivalstvo, ki je uporabljalo to grobišče, obseči največ 379 oseb. Če pa vzamemo kot osnovo le od Ivanička (l. c.) obdelanih približno 300 grobov, je lahko uporabljalo to grobišče kakih 225 oseb skozi sto let ali 150 oseb skozi 150 let. Dasi je umrljivost v Ptujtu tudi danes visoka, je bila verjetno tedaj še višja, tako da utegnejo naše cennitve biti še vedno previsoke. Vidimo, da gre tu v primeri z današnjimi za zelo majhne naselbine.

Tab. I.

Število grobov po spolu<sup>2</sup> — Number of graves as to the sex

Nekropola	♂		♀		?		O		Σ
	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Bled 1949 . . . . .	33	34,8	17	17,9	17	17,9	29	30,5	96
Bled 1948 . . . . .	47	24,8	38	20,1	19	10,0	85	46,1	189
Ptuj . . . . .	104	34,9	94	31,5	35	11,6	66	22,2	299

Zanimivo je razmerje spolov, odraslih in otrok v teh nekropolah. Kakor kaže Tab. I., moramo med odraslimi računati s precejšnjim odstotkom spolno nedoločljivih skeletov. Ta odstotek je najmanj 10—15. Verjetno pa je, da je med temi skeleti več ženskih kakor moških, kajti v vseh treh nekropolah je odstotek kot moški diagnosticiranih skeletov večji, na »Bledu 1949« celo znatno, skoraj še enkrat večji

od odstotka ženskih skeletov. Razlog za to je deloma v slabi ohranjenosti skeletov, pa tudi v večji ali manjši previdnosti pri diagnosticiranju. Vendar so številke in odstotki taki, da skoraj ne moremo dvomiti, da je bilo (vsaj na »Bledu 1949«) dejansko pokopanih več moških kakor žensk. Zakaj, je za enkrat pač odprto vprašanje. Morda je umrlo več otrok ženskega spola, morda so bila dekleta manj cenjena in deležna težjih življenjskih pogojev, morda (n. pr. v morebitnih letih lakote) kot novorojenčki celo izpostavljena? Z vsem tem moramo računati primerjajoč tedanjo relativno primitivno poljedelsko kulturo s podobnimi kulturami pri današnjih primitivih na podobni stopnji kulture.

Zelo različen je odstotek otroških grobov. Medtem ko imamo lahko odstotek iz ptujske nekropole za tedanjo dobo za zelo nizek, sta blejska odstotka znatno višja. Posebno pa to velja za nekropolo »Bled 1948«, kjer je skoraj polovica vseh grobov otroških! Tolikšna otroška umrljivost se nam zdi danes kaj nenaravna in bi se dala morda razložiti s kako otroško epidemijo. Toda v poštev pride tudi morebitni, celo verjetni zelo nizek življenjski standard z izredno majhnim rojstnim učinkom, kakor ga poznamo n. pr. v Južni Afriki pri poljedelsko-pastirskih Bantu, kjer nad 50 % vseh rojenih ne doseže 15 let (5).<sup>3</sup> Najbrže ne grešimo, če računamo s 25 % umrljivosti majhnih otrok v srednjem veku s slabimi higien-skimi in splošno življenjskimi pogoji, verjetno pa je bila raje večja. Za epidemijo pa govorijo v tej nekropoli zlasti znameniti severni grobovi (6), kjer je med 38 grobovi kar 25 (t. j. 66 %!) otroških grobov. Pa tudi na drugem mestu (v kvadratih 18, 19, 26 in 27) najdemo zelo blizu skupaj 17 otroških (izmed skupno 31) grobov. Že samo to kopičenje govori lahko za pokope v zelo kratkem razdobju in s tem verjetno za kako epidemijo. V vrsti severnih grobov pa

<sup>2</sup> Številke za Ptuj po Ivaničku l. c.

<sup>3</sup> Sigerist (l. c.) pravi, da je — v glavnem zaradi nezadostne prehranjenosti (*malnutrition*) — potrebnih 12 oplodenj zato, da ostaneta 2 otroka živa, in računa od teh oplodenj z 8 abortusi in 4 rojstvi, od katerih pa je le polovica »efektna«, t. j. da ostaneta le 2 otroka! Še leta 1931—35 je bila otroška umrljivost pri nas (v Jugoslaviji) 15,3 %, v Romuniji pa celo 18,2 %.

najdemo tudi 8 moških in 5 ženskih grobov; če nam ti grobovi res označujejo nekakšno enoto, kakor se zdi, potem bi moglo iti za kako epidemijo, ki se loti (ali se vsaj je tedaj še lotevala) tudi odraslih; tudi drugo kopičenje ne govori za epidemijo izključno otroške bolezni. Razpredanje tega problema bo naloga historikov medicine in epidemiologov. Zanimivo je tudi, da je bila otroška umrljivost v starejši blejski nekropoli znatno manjša, kar se da razložiti z višjim življenjskim standardom ali pa z dobo brez hujših epidemij v VII. stoletju.

Tab. II.

Grobovi po starosti pokopanih — Number of graves as to the age of the defunct

Nekropola	Inf. I 0 - 6		Inf. II 7 - 14		Juv. 15 - 21		Adult. 22 - 35		Mat. 36 - 55		Sen. I 56 - 75		Σ n
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Bled 1949 . .	10	11.5	14	16.1	19	21.8	23	26.5	16	18.4	5	5.8	87
Bled 1948 . .	52	28.4	30	16.4	6	3.3	18	9.8	70	38.3	7	3.8	183
Ptuj . . . . .	12	4.1	54	18.6	16	5.5	82	28.3	95	32.8	31	10.7	290

Prav zanimiva je tudi statistika grobov po starosti (Tabela II). Nima pomena, da bi sešteli podatke iz tako zelo različno karakteriziranih nekropol, kakor sta posebno še obe blejski. Kar na prvi pogled preseneča, je majhen odstotek za otroke prve dobe (*infantes* I od 0—6 let) v seriji »Bled 1949« in še posebno »Ptuj«. Toda če upoštevamo, da so šla lahko mnoga okostja ravno najmlajših otrok do prvega leta, ko je otroška umrljivost največja, v izgubo, potem se da to deloma razložiti. Zdi se, da nudi za ta del serija »Bled 1948« še najpravilnejšo podobo, dasi utegne biti ta odstotek precej visok, o čemer smo deloma že govorili. Moramo pa računati vsekakor z znatno višjimi odstotki prav v tej rubriki, še posebno v ptujskem materialu. S tem bi se pa premaknili sveda vsi drugi odstotki na niže (kakor kaže »Bled 1948«). Ker pa bi to bilo, vsaj za enkrat, samo ugibanje, to opustimo. Kljub temu se lahko ukvarjamo tudi z drugimi številkami in zlasti s primerjavami med njimi.

V seriji »Bled 1949« preseneča predvsem visok odstotek umrlih v mladostni (*juvenilni*) in prvi zreli (*adultni*) dobi, tako da je odstotek »zrelih« (*maturi*) seveda zelo nizek. Življenjska doba teh ljudi je morala biti zelo kratka, kajti 49,4 % vseh odpade na grobove ljudi do 21 let. Senilnega veka prve stopnje je doseglo le 5,8 %. Podoba je — zlasti glede na visok odstotek juvenilnih —, da moramo računati s tuberkulozo kot pogostim smrtnim vzrokom. Tudi visok odstotek adultnih (22—35 let) govori za to domnevo.

V seriji »Bled 1948« jih je umrlo 48,1 % do 21. leta, toda juvenilnih in adultnih okostij je malo, kar kaže — vsaj glede na tuberkulozo — na ugodnejše razmere. V okviru teh primerjalnih serij preseneča izredno visok odstotek otroške umrljivosti, zlasti otrok do 6. leta; to se da razložiti (glej zgoraj!) s kako epidemijo (morda ošpic, disenterije ali podobno) ali pa s tem, da smo v tej nekropoli »izgubili« zelo malo otroških grobov (kar je glede na najmlajše manj verjetno) ali pa z izredno nizkim higienskim standardom. Vsekakor moramo računati tudi s tem, da najmanjših morda niso pokopavali na rednem pokopališču, temveč jih zagrebli drugje, ne glede na slabo ohranljivost tako mladega skeleta. Tudi odstotek starejših otrok (*infantes II*) ni majhen, se pa ujema z ostalima serijama. V tej starosti moramo računati z nekaterimi otroškimi infekcijskimi boleznimi.

V obeh blejskih nekropolah, zlasti pa v starejši, je morala biti povprečna življenjska doba torej zelo kratka, morda največ 25 let, raje manj.

Čisto drugo sliko dobimo s Ptuja, kjer je umrlo le 28,2 % oseb do 21. leta. Toda — ne pozabimo! —, da je odstotek za »*infantes I*« gotovo mnogo prenizek. S tem pa so relativno povišani odstotki za vse starejše skupine. Vendar je mogoče, da je bila povprečna življenjska doba starih Slovanov v Ptuju v X. in XI. stoletju nekaj višja, morda kakih 28 let. Če izračunamo srednjo dolgot življenja (doživetja) za vseh 550 izkopanih tedanjih prebivalcev na podlagi konkretnih števil, pridemo na 29—30 let; toda ta številka je skoraj gotovo previsoka; nanjo vplivajo podatki iz Ptuja, kjer pa je število umrlih otrok prve dobe (0—6 let) gotovo prenizko. Tako bi

sodil, da je bila povprečna dolgost življenja našega zgodnje-srednjeveškega prebivalstva največ 22—25 let. Vsekakor kažejo te nizke številke za povprečno dolgost življenja starih Slovanov, oziroma srednjeveških prebivalcev Slovenije, na zelo nizek higienski in splošno življenjski standard, kajti povprečno doživetje današnjega Slovenca je približno 57 let, medtem ko je bila povprečna dolgost življenja starega Rimljana, ki je živel na mnogo boljšem standardu, približno 35 let. Nekaj merila nam nudijo tudi številke za pričakovano doživetje ob rojstvu, ki je bilo za Rimljane v prvih 400 letih našega štetja nekako 22 let (po Mac Donellu) (1), v XV. stoletju 20—25 let (5), v Nemčiji leta 1787 25 let (1), leta 1800 29 let (l. c.), v ZDA leta 1900 50 let (4) in danes nad 60 let (4, 5), na New Zealandu celo že 66 let.<sup>4</sup>

### ZAKLJUČEK

S pričujočim poskusom cenitve pridemo do teh demografskih zaključkov:

1. Srednjeveške naselbine na Bledu in Ptujju so bile le majhne, zlasti še na Bledu;
2. Otroška umrljivost je bila velika;
3. Povprečna dolgost življenja je morala biti 22—25 let;
4. Življenjski standard tedanjih prebivalcev je bil nizek.

### Literatura

- (1) Herčík, F.: Život člověka. Praha 1947.
- (2) Ivaniček, F.: Staroslavenska nekropola u Ptujju. SAZU, Dela 5, Ljubljana 1951.
- (3) Korošec, J.: Staroslovansko grobišče na Ptujjskem gradu. Dela 1, Ljubljana 1950.
- (4) Montagu, M. F. Ashley: An Introduction to Physical Anthropology. Springfield, Ill., 1945.
- (5) Sigerist, H. E.: Civilization and Disease. Ithaca, N. Y., 1945.
- (6) Škerlj, B.: Orientacija grobov v nekaterih srednjeveških nekropolah Slovenije. Arh. vestnik III/1, Ljubljana 1952.

<sup>4</sup> Podatke za današnjo Slovenijo in New Zealand sem dobil od Zavoda za statistiko in evidenco (Ljubljana). — Ne zamenjajmo povprečne dolgosti življenja, t. j. ob rojstvu pričakovanega doživetja, s povprečno starostjo živečega prebivalstva, ki je danes v Sloveniji nekako 35—35 let in tudi pri starih Rimljanah ni bila nižja od sodobnih prebivalcev n. pr. ZDA!

## SUMMARY

## Contribution to the Middle Ages Demography in Slovenia

In this short study a census is given on the inhabitants who buried their defunct in two necropolises at Bled and in one at Ptuj respectively. In 7<sup>th</sup> century settlement at Bled the population might have numbered about 10 families only, if we consider that there were only 96 graves in about a 100 years; the other settlement in 10<sup>th</sup> to 11<sup>th</sup> century might have numbered some 203 (189) graves in about a 100 years. Among the skeletons there were 49,4 per cent to 48,1 per cent respectively from 0 to 21 years of age. The ancient Slav necropolis at Ptuj might have been made use of by maximum 379 inhabitants through a 100 years in 10<sup>th</sup> to 11<sup>th</sup> century. The infant's mortality was high (25 to 50 per cent); the average lifetime (life expectancy) of all these inhabitants could have amounted to some 22 to 25 years only. The hygienic and living standards of these agricultural inhabitants are sure to have been very low.